

Milan ZVER*

IZVIRNI
ZNANSTVENI
ČLANEK

POLITIČNA KULTURA IN EVROPSKE INTEGRACIJE

Povzetek. Slovenija je bila izmed vseh opazovanih držav v preteklih desetletjih komunizma najmanj zaprta pred kulturnimi vplivi Zahoda. Kljub temu Slovenci v demokraciji v jedru svojega odnosa do politike niso (bistveno) spremenili. V desetih letih demokracije politične oblasti ljudem niso uspeli povrniti zaupanja v politiko. Slovenija je danes na strukturni ravni na dobri poti v stabilno demokracijo. Simptomi tradicionalnih političnih kultur - pa naj si gre za avtoritarno politično kulturo (tradicionalna katoliška), ki je bila dominantna v prvi polovici 20. stoletja, ali za totalitarno (komunistična) iz druge polovice 20. stoletja - očitno še vedno učinkujejo in ovirajo polnejšo uveljavljanje demokratične politične kulture. Če bi imela Evropa tako homogeno politično kulturo kot ZDA (Almond & Verba), potem bi lahko gradila enovito politično zgradbo. Ker pa temu ni tako, bo potrebno proces institucionalizacije prilagajati različnim (sub)kulturnim danostim. Posamezne nacionalne kulture v Evropi so entitete za sebe in jih ne gre hierarhično razvrščati. Ravno pluralizmu kultur se bo morala evropska institucionalna zgradba prilagajati. Obstajajo pa tudi razlike v razvitosti demokratičnih političnih kultur; ki bodo sčasoma izginjale in konsens o temeljnih skupnih političnih vrednotah in praksah v združeni Evropi bo vse večji.

Ključne besede: politična kultura, simptomi politične kontrakulture, Slovenija, EU.

Začel bi pri kulturi in bi se spet soočil z izzivom združevati Evropo, je dejal Jean Monnet. Eden od ustanoviteljev Evropske skupnosti je s tem poudaril pomen kulture v integracijskih procesih v evropskem prostoru, ki se na podlagi tradicionalne judovsko-krščanske tradicije uveljavlja v svetu kot kulturna entiteta, hkrati pa ni nikjer na svetu toliko različnih kulturnih usmeritev na enem samem kontinentu. Deloma lahko obstoječa heterogena kultura na evropski ravni pomeni oviro integracijskim procesom, ki torej niso le vprašanje skupnih ustanov in asociacij, ampak tudi in predvsem kulture. Težave bi lahko nastopile v tudi primeru, če bi se proces standardizacije iz tehnično institucionalnih in normativnih struktur kratko

*Milan Zver, doktor politologije in predavatelj na Ekonomsko - poslovni fakulteti Univerze v Mariboru.

malo preslikal tudi na polje kulture. Verjetno gre primerno rešitev iskati v konceptu globalizacije, ki so ga najprej razvili menedžerji v prepričanju, da mora biti mednarodno gospodarsko poslovanje uglašeno ne le s karakteristikami lokalnega trga, zakonodaje, davčnega sistema, ampak tudi lokalnimi socialno-političnimi in kulturnimi danostmi (Trompenaars, 1993: 14). Kultura je imela vselej globalne tendence, vendar nikoli tolikšnih kot v današnji družbi. To hkrati pomeni, da razne posebne kulture niso bile nikoli tako ogrožene z globalno standardizacijo interesov, potreb in okusov kakor danes.

V procesu političnega združevanja je pomembna zlasti politična kultura. V dobri nameri uveljaviti univerzalni koncept demokratične politike, ki bo utemeljen na spoštovanju dostojanstva človeka, se postavljajo nekatera vprašanja tudi v drugačni luči. Tudi znotraj demokratičnega koncepta politike je dovolj prostora, da lahko pridejo kulturno-politične posebnosti do izraza. Vprašanje pa je, v kolikšni meri ovirajo uveljavljanje tega koncepta ne- ali proti-demokratične vsebine politične kulture. V tem smislu želim v nadaljevanju prikazati slovensko politično kulturo v kontekstu evropskih političnih integracij v primerjavi z drugimi kandidatkami ter državami članicami EU?

Jasno je, da sodobne podobe politične kulture v Sloveniji ni mogoče dovolj pojasniti, ne da bi se vsaj na kratko ozrli na njeno zgodovinsko dediščino. Od druge polovice 19. stoletja, po obdobju političnega slogaštva (in homogene politične kulture), so na Slovenskem obstajale vsaj tri tipične politične subkulture, ki so v celoti oblikovale slovenski politično-kulturni milje, to so katoliška, klasično-liberalna in socialdemokratska. Po revoluciji so v komunizmu hoteli ustvariti novo - samoupravno politično kulturo.¹ V 70. letih so ugotavljali, da samoupravna politična kultura ni dovolj razvita. V zvezi s to trditvijo se postavljajo zanimiva vprašanja, npr., kako to, da projekt, ki ni dopuščal alternativnih političnih kultur, ni bolj uspel, in ali so premalo 'oprli' možganski 'pomnilnik', preden so ga napolnjevali z drugačnimi vsebinami ali pa so postali nemočni pred usedlinami 'stare' kulture, ki ovirajo uveljavitev novega politično-kulturnega obrazca? In - s tem v zvezi še eno vprašanje - ali morda obstaja nekakšen zgodovinsko posredovani vzorec politične kulture, ki preprečuje udejanjanje popolnoma novih vrednotnih in vedenjskih orientacij.

V socializmu je bila favorizirana samoupravna politična kultura res dominantna, ampak predvsem zato, ker je bila drugačna zadušena. Stara je obstajala skrita v najintimnejših neizraznih pojavnih oblikah - v vrednotah, ki so bile generacijsko prenesene ali privzgojene od nekomunističnih inkulturacijskih dejavnikov, ki jih komunizem ni mogel popolnoma onemogočiti (npr. družina, Cerkev, neformalne skupine prijateljev, ostanki političnih subjektov pred revolucijo ipd). Zato lahko domnevamo, da sta tudi v času komunizma soobstajala dva obrazca: 1. dominantni, na deklarativni in manifestni ravni prevladujoča samoupravna socialistična, in ki je nasproti demokratični funkcionirala kot kontrakultura, in 2. stari, mešanica

¹ *Pojem se je pojavil v 60. letih, kot koncept pa so ga razvijali v 70. letih. Nova, samoupravna politična kultura naj bi ustrezala novim družbenim odnosom v samoupravnem političnem sistemu. Usmerjala naj bi ljudi 'za kritično soočanje in zavračanje vrednot meščanskoliberalnih, birokratskocentralističnih, klerikalnih in sorodnih pogledov in doktrin' (V: Lukšič, 1992, 18).*

zgoraj omenjenih subkultur iz časov pred komunistično revolucijo. Postavlja se zanimivo vprašanje, v kolikšni meri ta dva vrednotna sistema, ki sta bila dominantna v 20. stoletju, še sooblikujeta aktualno politično kulturo.²

Politična kultura kot empirični problem

Kultura je v sociološkem smislu širok pojem, ki vključuje poleg duhovnih sestavin tudi ustanove in artefakte. Trompenaars jo opredeli kot 'skupni sistem osmišljanj' (Sinnggebung), ki kot 'mentalni program' usmerja vedenje ljudi in skupin (1993: 27). V empiričnih raziskavah kulture zasledimo opredelitve, da je kultura 'kolektivno programiranje duha, ki loči posameznike neke skupine ali kategorije od drugih' (Hofstede, 2001: 8). Znan je Hofstedejev operacionalni model, po katerem je kultura vsota vrednot in vedenja in uporaben tudi pri empiričnem preučevanju politične³ kulture, saj je le ta del splošne kulture. Je rezultat politične socializacije in predstavlja 'sistem izkušenskih prepričanj, izraznih simbolov in vrednot, ki določajo situacijo, v kateri poteka politična aktivnost' (Lucian W. Pye & Sidney Verba, v: Roskin, 1988: 129).

Na tej podlagi politično kulturo opredeljujem kot splet spoznavnih in vrednotnih struktur, ki usmerjajo politično vedenje.

Politična kultura je torej kompleksen politični koncept, ki ga ni mogoče 'izmeriti' zgolj na podlagi javnega mnenja (Heywood, 2000: 216). Lahko pa odkrivamo določene simbolne in vedenjske orientacije. Pojavljajo se na treh ravneh:

- a/ mnenjski, tj. deklarativni odnos ljudi do izbranih vprašanj, npr. odnos demokratičnega političnega sistema, temeljnih institucij in političnih idej;
- b/ implicitni, tj. vrednotenje izbranih dilem, na podlagi katerih lahko odkrivamo določene vrednotne usmeritve;
- c/ vedenjski oz. participativni, npr. stopnja politične (ne)udeležbe in abstinence.

---

² Res pa je, da bi med njima na podlagi analize vsebine politično doktrinarskih besedil lahko potegnili določene politično-strukturne paralele. Eno takih nedvomno predstavlja korporativizem. Korporativizem se je v 20. in 30. letih na Slovenskem razširil na ključna družbena področja s posebnimi strukturnimi rešitvami na socialnem, gospodarskem in tudi političnem področju. Korporativne politične vrednote so razvijali tudi v socialističnem samoupravljanju, seveda z drugim ideološkim predznakom. Nezaupanje v politično demokracijo, parlamentarizem, strankarstvo, individualizem je v socialističnem samoupravljanju dobilo sistemska obeležja.

³ T.i. kulturološki pristop pri preučevanju politike in (politične) kulture je prvi uveljavil Almond, ki je znan po tezi, da je politični sistem 'položen' v vsakokratni obrazec politične kulture. Ta pristop, kombiniran z empiričnimi modeli raziskovanja, se je posebej razširil v 80. in zlasti v 90. letih, ko so pričeli s sistematičnim raziskovanjem vrednotnih usmeritev širom sveta, najprej v Evropi (EVS), nato pa še z Inglehartovimi projekti tudi drugje po svetu (WVS). Več o teh trendih glej v Inglehart (1988). Teoretični model politične kulture, ki izhaja iz raziskovanja vrednot, je prenesel na teren gospodarstva Peter L. Berger. Uvedel je študij ekonomske kulture na bostonski univerzi, kjer je tudi direktor inštituta za ekonomsko-kulturne študije. Več o tej paradigmi glej v Berger (1986).

Deklarativna raven

1. Da bi bolje razumeli politično-kulturno situacijo na Slovenskem, bi bilo dobro na kratko predstaviti še načelen odnos do nekaterih političnih kategorij. Še leta 1992 je 24,2% Slovencev pozitivno ocenjevalo socializem, negativno pa 38,4%. Kapitalizem se je le malo bolje odnesel (28,7% pozitivnih ocen, 33,1% negativnih). Svobodo jih je pozitivno ocenjevalo 90,3%, red in disciplino pa 83,9%. Red in disciplina sta očitno pomembni kulturni usmeritvi Slovencev (Toš, 2000: 199). Zelo pozitiven odnos so imeli takrat tudi do solidarnosti (69,2%), naroda (74,9%), samostojnosti (86,1%), Evrope (70,1%), manj pa do liberalizma (30,7%) in npr. konservativizma (8,9%)⁴.

Na deklarativni ravni Slovenci izrazito pozitivno ocenjujejo svobodo, solidarnost, enakost in demokracijo. Leta 1995 se je s trditvijo 'da ima demokracija morda svoje slabe plati, vendar je boljša kot druge oblike vladavine', strinjalo kar 79% anketiranih, leta 1999 pa celo 89,5%. Ko so jih leta 1995 vprašali, če bi prišlo do ukinitve parlamenta in političnih strank, ali bi podprli ta ukrep, bi mu nasprotovalo kar 80,52% Slovencev (Toš, 1999: 617). Na formalni ravni Slovenci vedo, kaj je prav in kaj ne, ko pa vrednotijo, to pomeni, ko se odločajo, kaj je dobro, kaj slabo, pa se odločajo nekoliko drugače.

SJM je že 1992 poskušalo zaznati stopnjo evroskepticizma v Sloveniji. Tedaj so ugotovili veliko proevropsko usmerjenost Slovencev. Ko pa so leta 1999 merili zaupanje Slovencev v Evropsko zvezo, so ugotovili, da je le-to nekoliko splahnelo in je celo v primerjavi s članicami in kandidatkami pod povprečjem. Popolnoma ji zaupa le še 7,4% Slovencev, precej 29,5%, malo 46,7% in nič 16,5%. Naraščajoči evroskepticizem je morda posledica racionalne (utilitarne) računice o koristih, o katerih se v času navdušenja nad Evropo po izhodu iz nekega drugega kulturno-civilizacijskega kroga ni razmišljalo. Deloma pa je evroskepticizem posledica negativne kampanje nekaterih osrednjih slovenskih medijev.

2. Kakšen odnos pa imajo Slovenci do politike in demokratičnih institucij? Če kaj, potem je komunizem dodatno vcepil ljudem odpor do politike. Leta 1992 so vprašali ljudi, ali se strinjajo s tem, da 'se s politiko ukvarjajo le tisti, ki bi se s tem radi okoristili?' S tem dejstvom se je strinjalo kar 50,5% Slovencev in le 38,7% opredeljenih je temu nasprotovalo. Posledica anti-politične države so abstinence političnih opravil (npr. volitev) in splošna apatija, ki se kaže tudi v odnosu do drugih političnih pojavov, npr. do političnega sistema nasploh, strank, parlamenta itd. Leta 1995 jih je le 2,9% menilo, da je politika zelo pomembna in komaj 11,9 %, da je pomembna (Toš, 1999: 516).

Leta 1992 so Slovenci ocenjevali star komunistični sistem (anketno opredelitev: 'bivši slovenski socialistični sistem') in demokratični sistem (anketna opredelitev: 'sedanji sistem s svobodnimi volitvami in več strankami'). Ocenjevali so oba z vrednostjo od minus 100 do plus 100. Rezultati so presenetljivi: kažejo, da so Slovenci

⁴Pri teh podatkih je treba upoštevati, da gre le za načelni, deklarativni odnos, ki ga ni mogoče enačiti z dejanskim, vsebinskim, saj je lahko v nasprotju s prvim. Tako npr. Slovenci zavračajo konservativizem, niso pa odprti za spremembe, še zlasti ne, ko se je treba z njimi dejansko soočiti. Tako je npr. leta 1992 več kot polovica Slovencev menila, da gredo reforme v Sloveniji prehitro.

vrednotili oba sistema zelo podobno: starega povprečno negativno, a z nizko oceno (-8,07), novega pa le povprečno pozitivno (+3,54), prav tako z nizko oceno. Leta 1995 so raziskovalci dobili še bolj presenetljive podatke: 'bivši socialistični sistem' je pozitivno ocenjevalo 29,6% ljudi, 'sedanjega' pa le 26,6% (!) Kako si lahko razložimo na prvi pogled šokantne izide? Enako vprašanje so ponovili leta 1999. Tokrat je 'bivši sistem' kot dobrega ocenilo 33,2% Slovencev, 'sedanjega' pa le 25,2%.⁵

Za slovensko javnost je tradicionalno značilno, da pozitivneje ocenjuje vlado kot pa parlament. Že leta 1992, ko je bila formalno v Sloveniji še tri-domna skupščina, čeprav že demokratično izvoljena, ji javno mnenje ni najbolj zaupalo. Če bi primerjali zgolj 'opredeljene', potem ugotovimo, da se ugled parlamenta v osmih letih ni bistveno izboljšal. Dobili smo torej skoraj enake rezultate.

Tabela 1: stopnja zaupanja v parlament (%)

	v celoti	precej	malo	nič
1992	3,4	20,4	55,1	21,1
1999	5,1	20,2	52,9	21,8

In kakšno je zaupanje do političnih strank, osrednjih subjektov parlamentarne demokracije? Pričakovali bi, da se bodo Slovenci pozitivno odzvali na ponovno oživitev strank po desetletjih enopartijskega sistema, ki so ga seveda zavrnili s dokaj množično politično udeležbo v času t.i. slovenske politične pomladi. Toda v miselnih strukturah Slovencev so stranke ostale nekaj negativnega. Leta 1992 se je kar 60% Slovencev strinjalo s trditvijo, da 'stranke služijo le interesom njihovih voditeljev' (Toš, 2000: 191). V politični govorici so uveljavili tezo o partitokraciji, kar naj bi pomenilo, da politične stranke vladajo namesto ljudi (!).

Če primerjamo stopnjo zaupanja v različnih obdobjih (neopredeljene smo izločili iz primerjave), dobimo naslednja razmerja:

Tabela 2: stopnja zaupanja v politične stranke (%)

	v celoti zaupam	precej zaupam	malo zaupam	nič ne zaupam
1992	1,1	8,0	51,4	39,4
1995	0,95	3,8	36,1	59,1
1998	0,6	3,9	42,7	52,9

Še najmanj so jim nasprotovali v začetku 90. let. Postavlja se vprašanje, kaj pomeni takšno nizko vrednotenje demokratičnih ustanov: odgovor bi lahko bil, da demokratični inkulturacijski dejavniki niso (z)mogli opraviti svojega poslanstva.

⁵ *To pomeni, da je trend naslednji: vse več ljudi iz leta v leto ocenjuje, da je bil prejšnji režim dober, in vse manj je tistih, ki bi kot dobrega ocenilo sedanjega, demokratičnega. Znak nostalgije? Morda, čeprav bi bilo napačno prehitro soditi. V 90. letih so Slovenci očitno preveč pričakovali od demokracije. Mnoge težave, ki so izhajale iz prejšnjega sistema, so prišle na površje v 90. letih. Ljudje so jih pripisali demokraciji in novi oblasti.*

Raziskovalci politične kulture iz takih mnenjskih stališč vendarle ne moremo spoznati bistvenih značilnosti politično-kulturnih orientacij. Za natančnejši odgovor bo potrebno najti elemente, ki so verodostojnejši izraz mišljenja ljudi.

Implicitna raven - politične vrednote in politična kontrakultura

V raziskavi ne bomo vrednotili splošno raven dosežene politične kulture Slovencev, prav tako ne drugih narodov, ki bodo vključeni v primerjave. Opazovali bomo le nekatere 'bolezenske znake' - sindrome, ki sami po sebi ovirajo uveljavljanje demokratične politične kulture. Vsi ti znaki skupaj predstavljajo politično kontrakulturo in v tem smislu je ta pojem tudi uporabljen.

Totalitarni sindrom

Lahko ga merimo na veliko načinov in z različnimi merami. Najprej ga poskušajmo odkriti pri analizi odnosa Slovencev do načina vodenja države.

V omenjeni mednarodni anketi je bilo tudi vprašanje o načinu vodenja države.⁶

Tabela 3: Demokracija kot način vodenja države (%) - TS1

	Dober	Slab	Skupaj
SLO - 95	86,4	13,6	100
SLO - 99	89,5	10,5	100

Ugotovimo, da je zavest o demokraciji kot najboljši obliki vodenja države množično prisotna in se celo krepi. Indeks demokratičnosti je neprimerno višji kot indeks totalitarnosti. Totalitarnega sindroma v tem kontekstu ne moremo izpostavljati. Tudi v drugih državah so bili indeksi po Evropski raziskavi vrednot podobni. Nekoliko so odstopale zahodnoevropske države, pri katerih so vrednosti TS1 nizki, npr. pri Nemcih le 5,1% in pri Nizozemcih 3,6%. Vendar so rezultati med državami dovolj različni, da to mero lahko razumemo kot faktor razlikovanja.

Nedemokratični sindrom lahko odkrivamo tudi iz odgovorov na vprašanje, ali demokracija slabo vpliva na gospodarstvo.

Tabela 4: 'Demokracija slabo vpliva na gospodarstvo' (%) - TS2

	soglašam	ne soglašam	skupaj
SLO - 95	48,2	51,8	100
SLO - 99	46,9	53,1	100

⁶ Anketiranci so odgovarjali na različne ponujene odgovore z ocenami 1 - zelo dober, 2 - precej dober, 3 - precej slab, 4 - zelo slab. Združimo vrednosti 1 in 2 (dober) ter 3 in 4 (slab). Podobno statistično 'manipulacijo' smo opravili tudi pri drugih spremenljivkah in vrednostih. Če so bile vrednosti od 1 do 10 (npr. zelo slab in zelo dober) smo zaradi lažje primerjave združili vse vrednosti na dve osnovni, dober ali slab (V: Toš, 1999).

V tem primeru pa pride nedemokratski simptom bolj do izraza. Indeks totalitarnosti (TS2), ki ga merimo z vrednostjo 'soglašam' je pri Slovencih leta 1999 nekoliko padel, vendar ima zaskrbljujoče razsežnosti. Pri Nizozemcih ta indeks doseže le 7,7% in pri Nemcih 11,9%.

Ekspertokratski sindrom

Moč znanosti je v sodobni družbi izjemna. Eksperti običajno rešujejo probleme na svoj način, največkrat po hladnem scientističnem izračunu koristnosti, učinkovitosti, objektivnih trendov 'zakonitosti'. Stroka naj odloča, slišimo državljane. Mnogim se demokratični način odločanja zdi neučinkovit, neracionalen, predrag. Postavljena je bila naslednja trditev: "najbolje za državo /je, da/ odločajo strokovnjaki in ne vlade".

Tabela 5: Ekspertokratski način vodenja države (%) - ES

	dober	slab	skupaj
SLO - 95	79,8	20,2	100
SLO - 99	81,4	18,6	100

Po rezultatih ERV-99, razen nekaterih zahodnih držav (npr. Nizozemska - 38,0%), ta sindrom prevladuje nad demokratičnim v vseh tranzicijskih državah, še posebej pa je močno izražen pri Slovencih. To je tudi svojevrstna nezaupnica političnim elitam v državah v tranziciji, saj imajo druge elite očitno večji ugled tudi v areni politike.

Avtokratski sindrom

V bistvu je avtokratski sindrom povezan z ekspertokratskim. V nobenem primeru se ne problematizira demokratičnost in legitimnosti vodenja države. Proces demokratičnega odločanja v državi zahteva veliko energije, napora, strpnega reševanja konfliktov in kolizije interesov. Bilo je postavljeno vprašanje, kako dober je 'sistem, ki ima močnega voditelja, ki odloča brez parlamenta in volitev'.

Tabela 6: Avtokratski način vodenja države (%) - AS

Država	dober	slab	skupaj
SLO - 95	24,8	75,2	100
SLO - 99	23,9	76,1	100

Avtokratski sindrom je še bolj zaskrbljujoč kot pa ekspertokratski, saj predpostavlja direktno zanikanje demokratičnega sistema. Statistične vrednosti so sicer nižje kot pri ekspertokratskem, a še vedno zaskrbljujoče visoke.

Privilegijski sindrom

Skrajna oblika distributivne mentalitete so pričakovanja, da tisti, ki imajo politično moč, lahko to izkoristijo za to, da si vzamejo ugodnosti, ki jim sicer ne pripadajo.

Privilegiji ('ugodnosti, ki ne gredo') so bili značilen pojav predindustrijskih družb pa tudi totalitarnih sistemov. Zanimivo je videti, ali so se ljudje kaj navadili na tovrstne pojave (pol)pretekle zgodovine. Čeprav vprašanje ni usmerjeno zgolj na posebne ugodnosti politične elite, ampak nasploh (kar pomeni, da so lahko ljudje tudi videli sebe v potencialni vlogi prejemnika ugodnosti, ki ne pripadajo), so rezultati pomenljivi. Nedvomno je privilegijski sindrom znak nižje politične kulture in nasproten načelu enakopravnosti med ljudmi. Na vprašanje, ali se lahko upraviči to, da se "zahteva od države ugodnosti, ki ne pripadajo", so odgovarjali takole:

Tabela 7: (Ne)upravičljivost nepripadajočih ugodnosti (%) - PS

Država	upravičljivi	neupravičljivi	skupaj
SLO - 95	27,5	72,5	100
SLO - 99	19,9	80,9	100

Odstotek takih, ki menijo, da so privilegiji legitimni, je v štirih letih precej padel. Kljub temu pa je daleč previsok, še zlasti, če ga merimo z rezultati iz ERV-99 pri Britancih (6,2%), Nemcih (1,9%) ali Nizozemcih (1,9%). Zahodnoevropejci so torej najmanj tolerantni do privilegijev, Slovenci pa so glede tega bolj podobni Belorusom (21%).

Velikih sprememb pri merjenju sindromov politične kontrakture med leti 1995 in 1999 v Sloveniji ni, niso pa zanemarljive, kar bomo videli v nadaljevanju empiričnega dela analize.

Vedenjski znaki politične kontrakture

Vedenjsko razsežnost v tem primeru ne moremo 'meriti' neposredno, ampak posredno preko mnenj ljudi o lastni angažiranosti v politiko.⁷ V spodnjih tabelah nas zanimajo zlasti odgovori 'nikoli (se) ne bi', nisem član ne strankarsko aktiven', saj izražajo jasno namero politične neudeležbe.

Tabela 8: podpisal peticijo (%)

	sem že	morda bi	nikoli ne bi	skupaj
SLO - 92	27,6	33,7	38,7	100
SLO - 95	18,8	47,5	34,6	100
SLO - 99	32,4	43,5	24,0	100

⁷ Glede na intenzivnost vključevanja državljanov v politiko sta Almond in Verba (1965) razlikovala več tipov: 'participant', 'subject' in 'parochial'. Nosilci prve so ponosni na svojo državo, se z njo istovetijo in so prepričani, da lahko vplivajo na odločitve. 'Subject political culture' predpostavlja manjšo identifikacijo državljanov z državo, se pa še sicer počutijo državljani, čeprav pasivni. Za tretjo obliko politične kulture velja, da se ne počutijo državljani nacije, ampak so usmerjeni le v lokalno okolje in ne želijo biti involvirani v politiko. Medtem ko je politična abstinenca sporadični pojav, je politična apatija že 'bolezen', ki ima lahko globoke sistemske ali kulturne vzroke.

Tabela 9: pridružil bojkotu (%)

	sem se že	morda bi se	nikoli se ne bi	skupaj
SLO - 92	7,9	46,1	45,6	100
SLO - 95	6,3	54,9	38,8	100
SLO - 99	8,2	54,1	37,7	100

Tabela 10: udeležil zakonitih demonstracij (%)

	sem se že	morda bi se	nikoli se ne bi	skupaj
SLO - 92	10,1	50,0	39,9	100
SLO - 95	9,2	52,6	38,2	100
SLO - 99	9,8	58,1	32,1	100

Tabela 11: članstvo v politični stranki (%)

	sem član	opravljam zanje neplačano delo	'nisem član ne strankarsko aktiven'	skupaj
SLO - 92	3,3	1,3	95,4	100
SLO - 95	1,3	3,4	95,3	100
SLO - 99		3*	97,0	100

* skupna opredelitev

Če bi merili indeks abstinence kot pojava politične kontrakture pri pripravljenosti podpisati peticijo, bi lahko zaključili, da je v Sloveniji tovrstne abstinence vse manj. Skratka, pri vseh treh oblikah politične udeležbe zasledimo padec indeksa politične abstinence.

Članstvo v političnih strankah je institut evropskega strankarskega življenja. Sodeč po javnomnenjski raziskavi je navdušenje v političnih strankah za članstvo v Sloveniji splahnelo. Ljudje se raje odločajo za članstva v poklicnih, stanovskih, športnih, kulturnih, dobredelnih, verskih in drugih združenjih. Tudi drugje po Evropi niso bistveno drugačne razmere. Neznaten del prebivalstva se odloča za članstvo, ki ga lahko razumemo kot najdejavnejši del politične javnosti. To je zagotovo eden od pomembnejših indikatorjev dejanske udeležbe ljudi v politiki, ki je premosorazmerna s politično kulturo, kakor jo razumemo. V analizo bomo kot indikator kontrakture (abstinence) vključili vrednosti 'nisem član in nisem strankarsko aktiven'.

Kljub ugodnim trendom in bogati izkušnji iz politično razgibanih let druge polovice 80. in v prvi polovici 90. let, v Sloveniji zaostajamo v vseh izraznih oblikah politične udeležbe za članicami EU. V Veliki Britaniji je le 5,5% takih, ki ne bi nikoli podpisalo peticijo, pri Belorusih 63,3%, pri Slovencih 24%. Drži pa, da so Slovenci v tem pogledu politično dejavnejši kot je povprečna vrednost politične dejavnosti v državah kandidatkah za članstvo v EU.

Simbolne in vrednotne orientacije že na prvi pogled močno korelirajo z vedenjskimi. To lahko odkrivamo v nadaljevanju analize. Običajno govorimo v tem odnosu, da je odvisna variabla vedenje.

Sindromi politične kontrakture v Evropi

Za starejše generacije bi lahko ugotovili, da so bile v 90. letih v Sloveniji in tudi drugih postkomunističnih državah izpostavljeni svojevrstni politični resocializaciji. To pomeni, da so postopoma opuščali stare vrednotne, ideološke in vedenjske obrazce in se učili novih. Vendar so rezultati takšnih hitrih resocializacij običajno zgolj površinski: ljudje spremenijo mnenja, stališča, prepričanja, tudi racionalne razlage, v globini človekove kulture pa se ohranjajo ustaljene duhovne usmeritve - vrednote. Tako npr. ljudje kaj hitro sprejmejo stališče, da je demokracija najboljša oblika vladavine. V isti sapi pa so pripravljene demokraciji pripisati prevladujoče lastnosti, ki jih zaznavajo kot negativne: prepiri, nestabilnost, nered, neučinkovitost ipd. Dokler notranja in zunanja dimenzija nista uglaseni se to pozna na vedenjski ravni: zadovoljstvo z demokracijo je nižje, stopnja politične participacije prav tako. Politično vedenje pa je tista dimenzija politične kulture, ki je za politiko najpomembnejša.

Politično kontrakturno (nasprotni pojem politične kulture) sestavljajo nedemokratske ali protidemokratske miselne in vedenjske vsebine državljanov. Omenili smo, da je sporno, če bi raven politične kulture ali kontrakture merili z načelnim (deklarativnim) odnosom ljudi do posameznih političnih pojavov, ki jih dobimo z javnomnenjskim merjenjem. Zdi se primernejše, da določamo politično-kulturno podobo z nasprotne strani, da ugotavljamo posamezne elemente politične (kontra)kulture.

Pri poskusu primerjav 'stanja' političnih kontrakturnih usedlin bomo ubrali naslednjo metodološko rešitev. Pri enotah (državah) bomo na podlagi izsledkov že citirane ERV-99* izluščili posamezne indikatorje, ki bodo 'izmerili' posamezne vrednotne in vedenjske parametre. Te bomo razdelili v dve temeljni dimenziji: vrednotno, kjer bomo primerjali izbrane znake politične kontrakture (1) in vedenjsko, kjer bomo primerjali nekatere vedenjske znake politične kontrakture (2).

1. Kakor smo videli že zgoraj, smo v nalogi glede prve dimenzije izbrali naslednje variable:

TS1 - 'totalitarni sindrom ena' meri delež mnenj o tem, da je demokracija slab način vodenja države;

TS2 - 'totalitarni sindrom dva' meri delež soglašanj s trditvijo, da demokracija slabo vpliva na gospodarstvo;

ES - 'ekspertokratski sindrom' meri delež mnenj o tem, da naj državo vodijo strokovnjaki in ne vlade;

AS - 'avtokratski sindrom' meri delež tistih, ki trdijo, da je najboljši sistem, ki ima močnega voditelja, ki odloča brez parlamenta in volitev;

* Vrednosti pri posameznih variablah smo dobili iz raziskav SJM in ERV. Vsi empirični podatki so neposredno iz teh raziskav ali so izpeljani na podlagi omenjene podatkovne baze.

PS - 'privilegijski sindrom' meri delež tistih, ki menijo, da se lahko upraviči to, da se od države zahteva nekaj, kar ne pripada.

Indeks vrednotne dimenzije politične kontrakture torej sestavljajo:

TS1 + TS2 + ES + AS + PS.

2. Vedenjsko dimenzijo politične kontrakture pa predstavljajo tisti politično-abstinenčni indikatorji, ki bodo v našem primeru predstavljali indeks politične apatije.

Indeks vedenjske dimenzije politične kontrakture sestavljajo:

PA1 - 'politična abstinenca ena' pomeni delež tistih, ki so odgovorili, da ne bi nikoli podpisali nobene politične peticije;

PA2 - 'politična abstinenca dva' pomeni delež tistih, ki so odgovorili, da se ne bi nikoli udeležili nobenega bojkota;

PA3 - 'politična abstinenca tri' pomeni delež tistih, ki so odgovorili, da se ne bi nikoli udeležili nobene politične demonstracije;

PA4 - 'politična abstinenca štiri' pomeni delež tistih, ki niso člani političnih strank (in takih, ki za politične stranke ne opravljajo neplačano delo).

Indeks vedenjske dimenzije politične kontrakture oz. indeks politične apatije torej sestavljajo: PA1 + PA2 + PA3 + PA4.

V empiričnem delu analize lahko primerjamo prisotnost nedemokratskih manifestacij v političnih kulturah številnih držav. Na podlagi baze podatkov evropske raziskave vrednot, smo napravili matriko podatkov, ki jo lahko uporabimo za ugotavljanje podobnosti in razlik, na katerih tudi temelji razvrščanje v skupine.

Tabela 12: Vrednotne orientacije politične kontrakture (%)

država	TS1	TS2	ES	AS	PS
FRANCIJA - FR	10,8	49,7	50,4	34,6	19,1
VELIKA BRITANIJA - UK	12,3	28,7	47,0	24,9	6,2
NIZOZEMSKA - NL	3,6	7,7	38,0	27,4	1,9
NEMČIJA - DE	5,1	11,9	56,0	16,1	3,5
IRSKA - IE	9,2	19,8	38,2	26,6	4,5
AVSTRIJA - AT	3,8	12,7	60,6	15,7	7,3
ESTONIJA - EE	13,3	31,3	56,7	18,3	15,7
LATVIJA - LT	11,7	47,9	60,6	57,9	6,6
LITVA - LV	13,9	39,8	57,0	55,8	10,9
POLJSKA - PL	16,3	46,7	87,8	22,1	7,6
ČEŠKA - CZ	7,5	36,8	63,2	16,7	4,1
SLOVAŠKA - SK	15,9	48,2	85,5	19,7	13,0
MADŽARSKA - HU	12,9	39,5	85,2	21,5	3,4
ROMUNIJA - RO	11,3	55,9	84,7	66,6	4,8
BOLGARIJA - BG	13,6	40,0	82,4	47,6	5,3
HRVAŠKA - HR	2,0	26,5	86,8	10,6	3
GRČIJA - GR	4,2	56,2	17,0	10,6	19,9
RUSIJA - RU	37,0	54,6	51,7	48,9	8,0
MALTA - MT	6,4	11,8	33,5	18,9	1,7
LUKSEMBURG - LU	8,1	20,7	46,2	44,9	13,5
UKRAJINA - UA	15,5	36,3	50,3	59,5	14,3
BELORUSIJA - BY	11,5	31,5	79,1	40,1	21,0
SI - 95	13,6	48,2	79,8	24,8	27,5
SI - 99	10,5	46,9	81,4	23,9	19,9

Da je demokracija slab način vodenja države meni kar 37% Rusov in Rusinj. Če vzamemo pod drobnogled tranzicijske države opazimo, da so vrednosti indeksov TS1 višje kot pri državah članicah EU, za katere pravimo, da so ustaljene demokracije. Še višje razlike med njimi zasledimo pri 'kontrakturnemu' indeksu TS2. Tudi v tem primeru ima Rusija skupaj z Romunijo najvišjo vrednost, po drugi strani pa imajo Nizozemska, Nemčija in Malta precej nizke vrednosti. To pomeni, da v teh kulturah povezujejo demokracijo in (učinkovito) gospodarstvo. O tem, ali naj vladajo eksperti ali politiki, imajo Evropejci precej deljena mnenja. Na izpitu iz legitimnosti vladanja (ES) 'so padle' zlasti Poljska, Slovenija, Madžarska, Romunija, Bolgarija, Hrvaška, Slovaška, se pravi tranzicijske države, kjer si politične elite očitno še niso pridobile dovolj velikega ugleda v javnosti. Močnega voditelja, ki bi odločal brez parlamenta in volitev, si večinsko želijo v Estoniji, Litvi, Romuniji in Ukrajini, ponovno torej v tranzicijskih državah. Najmanj 'protiprivilegijsko' so razporejeni Slovenci, Belorusi in Francozi. Delno se ta rezultat lahko pojasni z dejanskimi razmerami, saj so si v teh državah posamezne socialne strukture izborile posebne ugodnosti ali v plačnem (npr. Francija) ali v pokojninskem sistemu (npr. Slovenija).

Tabela 13: Indeksi vedenjskih oblik kontrakulture - apatije (%)

država	PA1	PA2	PA3	PA4
FRANCIJA - FR	9,3	43,4	26,2	98,1
VELIKA BRITANIJA - UK	5,5	39,0	48,0	97,5
NIZOZEMSKA - NL	10,7	37,8	30,7	90,5
NEMČIJA - DE	14,2	47,9	31,4	97,2
IRSKA - IE	14,7	55,1	33,6	95,6
AVSTRIJA - AT	19,4	56,2	47,5	88,4
ESTONIJA - EE	46,7	70,1	57,9	98,4
LATVIJA - LT	48,1	69,4	38,0	98,1
LITVA - LV	34,0	58,0	40,2	98,7
POLJSKA - PL	49,0	72,0	58,7	99,3
ČEŠKA - CZ	14,6	60,6	30,6	96,4
SLOVAŠKA - SK	18,1	66,8	42,4	93,4
MADŽARSKA - HU	53,0	78,8	66,1	98,4
ROMUNIJA - RO	53,4	81,4	43,8	97,7
BOLGARIJA - BG	51,6	69,3	47,0	96,3
HRVAŠKA - HR	4,8	31,0	24,1	95,0
GRČIJA - GR	22,1	77,9	24,0	95,1
RUSIJA - RU	56,6	75,1	43,9	99,3
MALTA - MT	31,3	61,3	52,7	93,8
LUKSEMBURG - LU	14,5	51,5	29,0	94,0
UKRAJINA - UA	50,5	70,1	47,1	97,8
BELORUSIJA - BY	63,3	75,1	54,2	99,4
SI - 95	34,6	38,8	38,2	95,3
SI - 99	24,0	37,7	32,1	97,0

Ena od blažjih oblik političnega vedenja je podpisovanje peticij. Vendar tudi ta oblika politične participacije močno razdeli enote opazovanja (države). V državah, kjer je demokratična tradicija manjša, jih večina zavrača podpisovanje peticij. V Belorusiji je takih kar 63,3%, v Rusiji 56,6%, čez 50% pa segajo negativni odgovori še na Madžarskem, Romuniji, Bolgariji in Ukrajini. Temu rezultatu pa se približajo še na Poljskem, Estoniji, Latviji in Litvi. Bojkot kot oblika politične dejavnosti očitno zahteva že več poguma in zavesti. Zato so pri spremenljivki vrednosti še višje, npr. v Romuniji je precej več kot štiri petine takih, ki nikoli ne bi sodelovali v bojkotu. Nad 70% nezainteresiranih za sodelovanje v bojkotu je še v Estoniji, na Poljskem, Madžarskem, Rusiji, Ukrajini in Belorusiji. Zanimivo je, da bi več ljudi v omenjenih državah, kjer je politična abstinenca zelo visoka, bilo pripravljeno sodelovati pri demonstracijah. Najvišji indeks (zavračanje) zasledimo pri Madžarih (66,1%), sledijo jim pa Estonci, Poljaki in Belorusi. Nečlanstvo in neaktivnost v političnih strankah je lahko pokazatelj politične kontrakulture. Političnim strankam so najmanj 'nenaklonjeni' Avstrijci, ki imajo bogato strankarsko tradicijo. Podobne rezultate, čeprav je to še vedno pod 10% aktivnega prebivalstva, zasledimo še na Nizozemskem. Države, kjer ljudje najbolj ne želijo biti člani ali aktivni v političnih strankah pa so Belorusija, Rusija in Poljska.

Seveda nimamo ambicije, da bi z izbranimi merami kratkomalo določili raven politične kulture v posameznih državah. Predvsem smo želeli z njimi pojasniti razlike in podobnosti v političnih kulturah med državami. Po metodi glavnih komponent sta posebej 'močni' spremenljivki TS1 in TS2, saj pojasnujeta kar dve tretjini variance, se pravi največ razlik in podobnosti.

Najprej lahko ugotovimo, da obe izbrani dimenziji - vrednotne in vedenjske orientacije - med seboj korelirata, kar kaže tudi spodnja matrika. To najprej potrjuje izhodiščno domnevo o vzročno-posledičnem odnosu vrednot in vedenja. Spodnja slika pa nam tudi omogoča, da opazujemo korelacije med posameznimi variablami. Tako npr. tisti, ki menijo, da demokracija deluje slabo na gospodarstvo, zelo verjetno ne bi podpisali peticije ($k=0,573$) niti niso člani politične stranke ali strankarsko aktivni ($k=0,540$).

Correlation Matrix(a)

		TS1	TS2	ES	AS	PS	PA1	PA2	PA3	PA4
Correlation	TS1	1,000	,542	,176	,444	,145	,573	,410	,380	,540
	TS2	,542	1,000	,331	,336	,453	,428	,423	,017	,549
	ES	,176	,331	1,000	,077	,045	,356	,071	,337	,248
	AS	,444	,336	,077	1,000	,026	,542	,355	,099	,392
	PS	,145	,453	,045	,026	1,000	,128	-,045	-,120	,179
	PA1	,573	,428	,356	,542	,128	1,000	,767	,685	,547
	PA2	,410	,423	,071	,355	-,045	,767	1,000	,553	,369
	PA3	,380	,017	,337	,099	-,120	,685	,553	1,000	,291
	PA4	,540	,549	,248	,392	,179	,547	,369	,291	1,000
Sig. (1-tailed)	TS1		,003	,205	,015	,249	,002	,023	,034	,003
	TS2	,003		,057	,054	,013	,018	,020	,468	,003
	ES	,205	,057		,360	,418	,044	,371	,053	,121
	AS	,015	,054	,360		,451	,003	,044	,323	,029
	PS	,249	,013	,418	,451		,275	,418	,288	,201
	PA1	,002	,018	,044	,003	,275		,000	,000	,003
	PA2	,023	,020	,371	,044	,418	,000		,003	,038
	PA3	,034	,468	,053	,323	,288	,000	,003		,084
	PA4	,003	,003	,121	,029	,201	,003	,038	,084	
a Determinant = 6,664E-03										

Podobnosti in razlike med enotami - državami

Enote, v našem primeru države, lahko razvrščamo na več načinov. Izbrali smo si Wardovo metodo kvadratov evklidske razdalje (na podlagi katerih razvrščamo enote v skupine). Tudi drugi dve metodi HCA, tj. metoda minimum in metoda maksimum, ki razvrščata z različno stopnjo občutljivosti glede na podobnosti in razlike med enotami, dajeta podobne rezultate.

HIERARCHICAL CLUSTER ANALYSIS

Dendrogram using Ward Method

Rescaled Distance Cluster Combine

C A S E	0	5	10	15	20	25
Label	Num	+-----+-----+-----+-----+-----+				
HU	10	-+++				
PL	17	-+ +-----+				
BY	3	-+++				
EE	6	-+				
LT	12	-+	+-----+			
LV	14	-+++				
UA	23	-+ +----+				
BG	2	-+++ +----+				
RO	18	-+				
RU	19	-----+				
AT	1	-+++				
NL	16	-+ +----+				
MT	15	----+				
DE	5	-+				
IE	11	-+ +-----+				
CZ	4	-+++				
UK	24	-+ +-+				
LU	13	----+ +-+				
HR	9	----+ +-----+				
SI95	20	-+				
SI99	21	-+++				
FR	7	-+ +-----+				
SK	22	----+ +-----+				
GR	8	-----+				

Wardova metoda razvrščanja daje osnovno razvrstitve držav v dve skupini:

1. v prvo so se uvrstile postsocialistične države, med katerimi so nekatere resne kandidatke za članstvo v EU: Madžarska, Poljska, Belorusija, Estonija, Litva, Latvija, Ukrajina, Bolgarija in Romunija.

2. drugo skupino pa sestavljajo pretežno članice in nekatere kandidatke za članstvo v EU: Avstrija, Nizozemska, Malta, Nemčija, Irska, Češka, Velika Britanija, Luksemburg, Hrvaška, Slovenija-95, Slovenija-99, Francija, Slovaška in Grčija. Rusija se je umestila med obe skupini, kar pomeni, da ne kaže značilne sorodnosti z nobeno skupino.

Glede na (iz)merjene parametre lahko ugotovimo, da obstajata tudi znotraj obeh skupin po dve bolj homogeni podskupini. V prvi, kjer so indeksi politične kontrakture v povprečju višji, izražajo veliko podobnost Poljska, Belorusija, Estonija, Litva, Latvija in Ukrajina. V drugi skupini držav, pri katerih so simptomi politične kontrakture manj izraziti, najdemo zlasti članice EU: Nizozemsko, Malto, Nemčijo, Irsko, Veliko Britanijo, Luksemburg, pa tudi Hrvaško in Češko. Ti dve državi se najbolj približata politični kulturi stabilnih demokracij.

Že iz osnovnih podatkovnih baz smo lahko ugotovili, da med državami obstaja precejšnja razlika v vrednostih kontrakturnih orientacij. Te razlike pridejo še bolj do izraza pri razvrščanju v skupine. Na drevesu se debli relativno pozno združita, kar pomeni, da so razlike med dobljenima skupinama precejšnje. To pomeni, da v Evropi še vedno obstaja (politično) kulturni prepad, ki se ga seveda ne da odpraviti v desetih letih in kratkoma prezreti polstoletni ali še daljši, separaten kulturni razvoj nekaterih novih demokratičnih držav.

LITERATURA

- Almond, Gabriel A., & Sidney Verba (1965): *The civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Boston.
- Apfelthaler Gerhard. (1999): *Interkulturelles Management*. Wien: Manz Verlag.
- Berger L. Peter (1986): *The Capitalist Revolution*. New York.
- Cabada Ladislav (2000): "Procesi in problemi konsolidacije demokracije - primer Češke Republike". V: Danica Fink-Hafner, Miro Haček (ur. 2000): *Demokratični prehod I*, FDV. Ljubljana.
- Fink-Hafner Danica (1996): "Political culture in a Context of Democratic Transition. Slovenian in Comparison with other Post-Socialist Countries. V: Plasser Fritz & Pribersky Andreas (1996): *Political Culture in East Central Europe*. Ipswich.
- Hampden-Turner Charles & Trompenaars Fons (1993): *The seven cultures of capitalism*. New York.
- Heywood Andrew (2000): *Key Concepts in Politics*. New York.
- Hofstede v. Geert (2001): *Lokales Denken, globales Handeln*. München.
- Hofstede Geert (1984): *Culture's consequences*. Newbury Park; London; New Delhi.
- Inglehart Ronald (1997): *Modernization and Postmodernization: cultural, economic and political change in 43 societies*. New Jersey.
- Inglehart Ronald (1988): "The Renaissance of Political Culture". V: *American Political Science Review*. Št.82.
- Lukšič Igor (1996): "Political culture in Slovenia". V: Plasser Fritz & Pribersky Andreas

- (ur,1996): Political Culture in East Central Europe. Ipswich.
- Lukšič Igor (1992): 'Politična kultura - izvor pojma, njegova vsebina in aplikacija na Slovenijo.'
V: V: Stanič Janez & Dušan Macura (ur.,1992): Demokracija in politična kultura. Zbornik. Ljubljana.
- Prunk Janko (2000): A Brief History of Slovenia, Grad. Ljubljana.
- Roskin Michael G., Robert L. Cord, James A. Medeiros, Walter S. Jones (1988): Political Science. An Introduction. New Jersey.
- Toš Niko (ur., 1999): Vrednote na prehodu II. SJM, IDV CRJM. Ljubljana.
- Tompensaars Fons (1993): Handbuch globales Managen. Wie man kulturelle Unterschiede im Geschäftsleben versteht. Econ. Düsseldorf-Wien-New York-Moskau.
- Vujčić Vladimir (2001): Politička kultura demokratije. Osijek-Zagreb-Split.
- Zver Milan (1992): 'Korporativizem v slovenski politični misli v 20. in 30. letih na Slovenskem'.
V: Časopis za kritiko znanosti, let. 20, št. 148/149.